

**Leja Forštner z
Marjanom
Strojanom**

Forštner: Ste pesnik, bivši predsednik in aktualni podpredsednik Slovenskega PEN, nekdanji sodelavec londonskega BBC in dolgoletni novinar ter urednik v uredništvu kulturnih in literarnih oddaj Radija Slovenija, pa tudi priznani prevajalec. Lani ste za prevod Chaucerjevih *Canterburyjskih povesti* (2012) prejeli nagrado Prešernovega sklada. Je bilo vaše življenje v zadnjem letu zaradi tega drugačno kot sicer?

Strojan: Ne.

Forštner: Kaj vam osebno pomeni ta prestižna nagrada, potrditev vašega dosedanjega dela oziroma priznanje temu, morda spodbudo za nadaljnje ustvarjanje?

Strojan: Oboje na svoj način ... Ampak v zelo zmernih dozah.

Forštner: V utemeljitvi nagrade lahko med drugim preberemo, da je vaš prevod »umetniški, izpiljen in jezikovno bogat (ter) obenem gladko berljiv in zlahka dostopen tudi današnjemu bralcu«. Ali ob tem še vedno vztrajate, da ste zgolj amaterski prevajalec, kar ste v preteklih letih pogosto poudarjali, in zakaj ste si sploh prilepili to "oznako"?

Strojan: Če ne bi bil amater, bi ob mojem tempu dela doma vsi pomrli od lakote. Ker pa sem imel poklic, ki sem ga rad opravljal in smo bili kolikor toliko preskrbljeni, sem lahko delal počasi in brez panike. Panika je bila samo na koncu, ko sem moral na operacijo, še preden sem končal korekture.

Forštner: Chaucerja ste menda začeli prevajati že pri osemnajstih letih, in sicer po nasvetu in pod mentorstvom Janeza Menarta in Uroša Kragherja. Kako se danes spominjate tega "sodelovanja"?

Strojan: Na oba, zlasti pa na Menarta, me vežejo lepi spomini. Dopovedal mi je, da se pesnik rodi, da pa največkrat pri tem tudi ostane. Za vse od tam naprej se je treba potruditi.

Forštner: Ste lahko, prosim, malo konkretnješi glede teh spominov? Kako je potekalo vaše sodelovanje?

Strojan: Z Menartom sva se domenila za verze, po navadi za ne pretežke, ki naj bi jih prevedel, in čez kak teden, štirinajst dni sem mu prinesel prevod, on pa ga je komentiral. Čez čas se je to obrnilo in mi je tudi Menart bral svoje verze. Oboje skupaj je bilo dobra šola, predvsem zato, ker sem bil kot pesnik popolnoma drugačen. Ni se mi bilo treba braniti pred njim, lahko sem samo sprejemal in pobral najboljše. Nikoli ni razumel, zakaj ne pišem tako, kot prevajam.

Pesniških mentorjev v pravem smislu sicer nisem imel. Poleg nekaterih pesnikov so me podpirali tudi učitelji, ne vsi in ne prepogosto, v glavnem samo z besedami. To je zadoščalo. Veliko mi je pomenilo že, če je kdo hotel prebrati kakšno mojo pesem, še več pa, če je potem še kakšno rekel. Moji pravi mentorji in učitelji so bili predvsem Chaucer, Shakespeare, Milton, Frost in mnogi drugi. Nikakor ne samo angleško pišočji avtorji.

Forštner: So bili to vaši prvi prevajalski poskusi ali začetki vaše prevajalske prakse segajo v še zgodnejša leta?

Strojan: Ne. Prevedel sem sicer nekaj malenkosti, ampak ni vredno omembe.

Forštner: Vaš prvi knjižni prevod Chaucerjevih povesti je izšel leta 1974 pod naslovom *Iz Canterburyjskih zgodb*. Takrat naj bi se z založbo že pogovarjali o obsežnejšem prevodu tega dela, ki pa je dejansko izšel pred kratkim, torej čez več desetletij. Zakaj šele po vsem tem času?

Strojan: Ker je založba takrat odstopila od pogodbe, jaz pa nisem odstopil od dela.

Forštner: Tudi nagrajeni prevod ni "popoln", ampak je prevod »skoraj celotnih« *Canterburyjskih povesti*, saj ste nekatere zgodbe spet izpustili oziroma ste (zgolj) njihove sinopsise dodali v opombe. Zakaj ste se odločili tako?

Strojan: To ni bila moja odločitev. Ko sem že imel načrt za celoto in sem bil kar dobro na poti k njej, so mi sporočili, da mi lahko objavijo

le kakih petnajst tisoč verzov. Nekatere stvari, tudi takšne, ki sem jih imel že na pol prevedene, so tako izpadle. Vsaj za dve povesti mi je žal, da ju v zbirki ni. Za tiste, ki so samo prevod ali predelava besedil drugih avtorjev brez večjega pesnikovega vložka, mi je manj žal. Takšne so mogoče dve ali tri.

Forštner: Čeprav so *Canterburyjske povesti* nastale pred več kot pol tisočletja, pravite, da so »zelo aktualne«. Pojasnite, prosim, našim bralcem, v čem odkrivате aktualnost teh srednjeveških zgodb.

Strojan: Če jih vzamete v roke, niti ne potrebujejo pojasnila. Časi se spreminjajo, človeška komedija pa ostane. Tragika, jasno, tudi.

Forštner: Pred Chaucerjem ste med drugim prevedli srednjeveški ep *Beowulf* (1992) in Miltonov *Izgubljeni raj* (2003); za oba prevoda ste prejeli Sovretovo nagrado. Je zgolj naključje, da prevajate predvsem besedila angleške vezane besede, ki so del kanona?

Strojan: Mogoče. Naključje je bilo, da sem oboje takrat sploh dobil v roke. Ne samo meni, tudi nekaterim, ki se na to spoznajo bolje od mene, se je zdelo pomembno, da bi dobili slovenske prevode teh del. O tem sem se prepričal, ko je moj profesor Janko Kos nekaj odlomkov uvrstil v *Antologijo svetovne književnosti*.

Forštner: Že pred skoraj dvema desetletjema ste izdali *Antologijo angleške poezije* (1997), ki jo sicer prevajate že skoraj pol stoletja. Ste kdaj prevajali ali vsaj poskušali prevesti tudi katero drugo poezijo, ne le t. i. angloameriško?

Strojan: Že z angleško sem imel – ob vsem drugem – toliko dela, da za kaj takega ni bilo resne priložnosti. Poskusil pa sem, seveda.

Forštner: Nam, prosim, zaupate kaj več o teh vaših prevajalskih poskusih?

Strojan: Hotel sem se naučiti rusko samo zato, da bi lahko prevajal Pasternaka, Ahmatovo ... Pred kratkim mi je Boris A. Novak poslal razpravo, v kateri ugotavlja, da sta si moderni slovenski in ruski verz zelo blizu, kar sem že zdavnaj tudi sam zaslutil. Ne gre samo za verzologijo. Prešeren in Puškin imata isto pesem, napisala sta jo, ne da

bi vedela drug za drugega. Tudi Boris Pasternak in Robert Frost, oba avtorja čudovitih pesmi o "navadnih ljudeh", o ljubezni, o naravi itd., sta si v mnogih pesmih podobna. Vsaj v izhodišču, potem vsak krene v svojo smer, v svojo zgodbo.

Odnos med jezikom in pesnikovo osebno zgodbo se mi zdi kulturološko in pesniško pomemben. Lavinia Greenlaw, angleška pesnica, rojena v šestdesetih letih, je študirala ruščino. Ena njenih najbolj posrečenih pesmi *Boris gre loviti ribe* govori natanko o tem, o pomenu jezika v zgodbi. O odporu, ki ga nudi jezik, ko ga prevajamo v zgodbo. In o tem, kako ta odpor spreminja zgodbo. Prešeren in Puškin sta si lahko v marsičem podobna in se v mnogo čem razumeta med seboj in s svojimi bralci, ampak njuni zgodbi sta povsem različni.

Forštner: Kot bralcu vam je menda ljuba zlasti ruska poezija. Zakaj?

Strojan: Ne samo poezija, literatura nasploh, da o glasbi ne govorim. Lahko parafraziram pesnico, ki sem jo omenil. Boris, slovnični udarnik njenega ruskega delovnega zvezka, je šel loviti ribe. Poskušala mu je slediti, a je na koncu obupala, pospravila ga je v predal in šla plesat. Moj Boris Leonidovič je tudi že zdavnaj odšel in se ni nikoli vrnil. Kar dar ga berem, imam občutek, da mi piše iz vse bolj oddaljenih krajev.

Forštner: Berete rusko poezijo v ruščini ali v prevodih?

Strojan: Včasih v ruščini, včasih v slovenskih prevodih, včasih v kakšnih drugih, kakor nanese.

Forštner: Neka kratka Puškinova pesem je celo vaša najljubša. Katera?

Strojan: *Я вас любил: любовь еще, быть может... Ljubil sem vas.* Ni sem sicer kak ljubitelj romantične poezije, obstaja pa, kot vselej, nekaj izjem.

Forštner: Ste jo kdaj poskušali prevesti v slovenski jezik, in če ste jo, kako zveni?

Strojan: Prevedla sta jo Mile Klopčič in Milan Jesih, pa še kdo ... Tule je Župančičev prevod, ki je mogoče šibkejši in manj znan kot druga dva, a se ga je vseeno vredno spomniti.

*Ljubil sem vas: ljubezen morebiti
globoko v duši tli mi že ves čas;
vendar miru ne sme vam več kaliti;
z ničimer nočem žalostiti vas.*

*Ljubil sem vas zdaj plaho, zdaj ognjeno,
brez nade, brez besede v mraku muk,
tako prenežno in tako iskreno,
kot Bog daj, da bi ljubil vas kdo drug.*

Forštner: Vrsto let ste kot sodelavec literarnih in kulturnih oddaj na Radiu Slovenija poezijo brali tudi po službeni dolžnosti. Bi lahko rekli, da ste v tej vlogi poezijo brali kakor koli drugače kot sicer, torej takrat, ko jo prebirate kot zasebnik, po lastni volji oziroma želji, če se lahko tako izrazim?

Strojan: Ne, poezije se ne da – ali pa je jaz ne znam – brati drugače, kot jo pač berem kadar koli in kjer koli pridem v stik z njo. Branje poezije je (p)osebno branje in je dano ali pa ni dano vsakemu drugače.

Forštner: Pravite, da je branje poezije (p)osebno branje. Kako bi ga opisali, če se ga sploh da, oziroma, kako je vam »dano« le-to?

Strojan: To ni težko. Berem jo tako, da v njej ne iščem sebe. To je vse. Poezija je resnično nekaj nezaslišanega. Vsak hip, z vsakim pesnikom (ki to zares je) je popolna novost na tem svetu. To je drugače kot v drugih umetnostih. Slike, glasba itd. človeka na nekaj spomnijo. In več, kot jih je, globlji je spomin in dlje seže. Spomnim se trenutka, ko sem v muzeju dolgo stal pred neko Velazquezovo sliko, ne da bi vedel, kaj gledam. Spomnim pa se tudi trenutka, ko sem prvič zagledal tisto, kar je v resnici naslikano. Slike odpirajo oči za druge slike, glasba umiva ušesa in dušo za drugo glasbo in druge duše in počasi vas vse to skupaj začčenja spominjati na vas same. To ni nič čudnega, saj sestojite iz tega, kar ste bili, iz drobcev vase vsrkanega materiala. Pri poeziji pa ni čisto tako. Dobra pesem ne spominja na nič. Šele mi se v njej spomnimo na nekaj. Ampak takrat nas že vsebuje.

Forštner: V letih, ki ste jih preživel na Radiu Slovenija, ste (pre) brali veliko »mlade, tako rekoč sprotne poezije«, kot ste nekoč

poimenovali sodobno poezijo, zato predvidevam, da jo dobro poznate. Kakšno je vaše mnenje o sodobni slovenski poeziji?

Strojan: Zelo dobro. Pa saj drugače tudi ne more biti. To je snov, iz katere rastem, v kateri živim in sem nanjo navezan. Zato moja sodba najbrž ni objektivna.

Forštner: Kaj pa nam lahko poveste o svoji avtorski poeziji? Med letoma 1990 in 2010 ste izdali šest pesniških zbirk in za *Parnike v dežju* (1999) prejeli Veronikino nagrado. Kako bi opisali svoj pesniški razvoj v teh letih?

Strojan: Tega pa ne bi znal. Na svojo poezijo komaj kdaj pomislim. Prepričan sem, da o tem ni dobro premišljevati.

Forštner: Letos bo izšla vaša nova pesniška zbirka z naslovom *Pesmi iz iger*. Povejte nam, prosim, kaj o njej.

Strojan: Gre za poezijo Williama Shakespeara, v prvem delu zbirke za prevode, v drugem pa za moje variacije na nekatere njegove teme.

Forštner: Bi nam, prosim, že pred izidom vaših novih pesmi zaupali kakšen verz iz njih?

Strojan: Če lahko več od enega –

*Posebna previdnost je v padcu vrabca.
Če zdaj zgodi se, se ne bo kdaj drugič.
Če se ne bo kdaj drugič, se bo zdaj.
Če se ne bo zdaj, se bo kdaj gotovo –
pripravljenost je vse. Ker nihče ne ve,
kaj pušča za seboj – kaj mu pomeni,
če zapusti to prej? Pustimo to.*

To so zelo znane vrstice iz *Hamleta*. Če napisano jemljete – gledate in poslušate – kot teater, je to kratka Hamletova replika Horaciju, ki traja dvajset sekund, pol minute, in ima v trenutku izrekanja svoje natančno mesto v predstavi. Že če to preberete, je stvar popolnoma drugačna. Kadar pa vrstice poskušamo prebrati z mislijo na to, kaj

ta človek zares pripoveduje, se funkcija in učinek teksta spremeni. Njegov razpon se pne od stoikov in *Svetega pisma*, od Epikura do renesanse in naprej v naš čas. In tu je zanimivo, kako je to narejeno. Kako je s kontekstom, sem omenil, v tekstu pa je to videti povsem drugače. Samo vrabec ponavlja evangelij, vse ostalo je Hamlet. V njem osebno je vsebovan ves ta razpon. Zato sem vrstice, ki so v izvirniku v prozi, v zbirki postavil v verz. Brez kakšne globlje ambicije, samo zato, da se jih bolje vidi.

Forštner: Ali vaše prevajalske izkušnje kakor koli odmevajo v vaši avtorski poeziji, če se lahko tako izrazim?

Strojan: Mogoče kdaj odmevajo, mogoče se jih kdaj komaj sliši, včasih pa sploh ne. Ne vem, ob nekih minimalnih predpogojih smo vsi to, kar beremo, in takšni, kakor smo se prebrali.

Forštner: Ali med obema procesoma sploh obstajajo vzporednice, in če, katere?

Strojan: Vzporednice so. Tudi kak stik se najde – oboje je namreč poezija. A gre za popolnoma drugačno delo. Prvo so dostikrat primerjali z igranjem na klavir, drugo pa s skladanjem, s pisanjem izvajanega komada. Nadarjenost za glasbo je potrebna pri obeh opravilih in neko znanje tudi. A to je le ena od mogočih primerjav. So še drugi vidiki ... Recimo, da je pesnik v prevodih ponovitev svoje poezije in v poeziji ponovitev svojih prevodov. Ali da je prevod samo eden mogočih in v veliki meri vnaprej usojenih/določenih obrazov pesnika. Da ima vsaka v prevodu zapisana beseda zgodovino, ki se ji izvirne besede upirajo, ker jo razumejo kot tujo, celo sovražno. Da je prevod vsebina dela, ulomljena z odporom ciljnega jezika, itd. O tem so napisane cele knjižnice.

Forštner: Kaj vas umetniško bolj izpolnjuje – prevajanje poezije ali pisanje avtorskih pesmi –, ali če vprašam drugače, ob čem se počutite bolj ustvarjalno?

Strojan: Po definiciji stvari bi se ob prevajanju poezije nerad počutil zelo ustvarjalno. Trudim se spoštovati to, kar je ustvarjeno. Ne vem, skušajte si predstavljati, kakor je že nemogoče, da je nekoč obstajal

svet brez neke Puškinove pesmi, Mozartove skladbe ali Shakespearo-ve drame. In potem je prišel, recimo, Aleksander Sergejevič in napisal: *Я вас любил ...* Vse se je spremenilo. Vse. Tudi za tiste, ki ne berejo. Rusija brez Puškina ni mogoča. Anglija brez Shakespeara ni mogoča. Avstrija brez Mozarta je absurd. Svet brez Mozarta je absurd. In če dobiš takšno stvar v roke ...

Forštner: Kakšno vlogo ima pravzaprav poezija oziroma literatura v vašem življenju?

Strojan: Ključno.

Forštner: Kaj to pomeni? Lahko, prosim, konkretnije in obširneje pojasnite svoj odgovor oziroma svoj odnos do poezije in/ali literature nasploh?

Strojan: »Ključno« pomeni ključno, in to je to. Lahko bi bilo tudi drugače, pa ni bilo. Zakaj je bilo, kot je bilo, in zakaj ni bilo, kot ni bilo, tega pa ne vem. Kup naključij pač. In kar veliko se jih je najbrž moralo naključiti, da so lahko proizvedla nekaj ključnega. To je najboljširnejši odgovor, ki ga zmorem, pa ne vem, če me je vreden.

Forštner: Kakšno vlogo pa ima po vašem mnenju literatura v sodobni družbi, »ki je samo še javnost«, o čemer so na okrogli mizi razpravljali tudi udeleženci zadnjega mednarodnega srečanja PEN na Bledu?

Strojan: Nisem prepričan, da vem, kaj je *javnost*. Kot delovno hipotezo bom postavil, da v tem primeru javnost pomeni nekaj takega kot bralci, samo da brez knjig. Če je tako, naslov debate pove vse, vsebina je skrita v naslovu. Ampak, če gre z javno vlogo literature res tako navzdol, kot pravijo, potem bi se dalo predvideti, da v prihodnosti ne bo ravno veliko knjig, brez katerih svet ne bi mogel shajati. Ostale bi samo knjige, s katerimi svet zlahka shaja. Svet bi s tem zagotovo nekaj izgubil, vprašanje pa je, kaj lahko pridobi. Spremembe bi morale biti res tako velike, da si jih danes ni mogoče predstavljati.

Govorim o izgubi na pomembnih področjih sporazumevanja, ne zgolj o estetiki. O izgubi spomina človeštva, jezika, pomena, o izgubi užitka, o delnem izbrisu zavesti ... Najbrž vidite, kam pelje moj odgovor ... Veliko lažje si je predstavljati, da se družbena vloga literature

spreminja, kot pa, da se manjša. Te spremembe vsi vidimo, ne vem pa, če jih znamo kvalificirati. Ko gre za kvalifikacije, ki vodijo v napovedi, se je treba zavedati lastnih omejitev. Do pred kratkim nihče ni znal odgovoriti na preprosto vprašanje, zakaj so noči temne.

Forštner: Kakšno prihodnost napovedujete tiskani knjigi v dobi globalizacije in digitalizacije oziroma v čem vidite največjo grožnjo njenemu obstoju?

Strojjan: Napovedujem ji lepo in živahno prihodnost. Z zgoraj izraženo rezervo. Grožnje seveda obstajajo in so resne. Vidim jih predvsem v nesvobodi govora. Na našem koncu je to predvsem razvrstitev znanja in s tem v zvezi načenjanje pravice mladih do (kvalitetne) izobrazbe. Vsekakor je to večja grožnja tiskani knjigi kot elektronika. Predvsem pa je to grožnja mladini. Tudi v globalnem smislu.

Forštner: Zdi se, da »na našem koncu« in v današnjih časih ni razvrsteno le znanje, ampak pravih vrednot tako rekoč sploh ni več, kakor tudi ne spoštovanja človekovega dostojanstva. Kako se vi počutite v sodobni družbi, v kateri obstajajo večje (ne le socialno-ekonomske) razlike kot kadar koli v zgodovini človeštva?

Strojjan: Dajte no, kaj takega vendar ni mogoče. Razlike so podobne, kot so vedno bile, povečuje se samo nominalna vrednost bogastva. In ker skoraj eksponentno raste tudi množica ljudi na svetu, so številke čedalje večje ... Bogastvo je bilo zmeraj v rokah peščice. V našem času se izmerjeno bogastvo nič več ne proizvaja, ampak "kreira". Kreirajo ga, vsi vemo, centri finančne moči, ki so se dejansko emancipirali od državnega in od klasičnega kapitala. Pogovarjajo se samo še sami med sabo in nikomur ne odgovarjajo. To ima nekatere absurdne posledice, npr. prenizke cene hrane glede na vire, vloženo delo, proizvodna sredstva, stroške transporta itd., kar v našem delu sveta omogoča stopnjo relativnega blagostanja. Cena surovin ni v nikakršnem sorazmerju z viri in vloženim delom druge polovice sveta.

O tem sploh ne bi govoril, če pred leti ne bi napisal pesmi, ki začnjenja zbirko *Vreme, kamni, krave*. Omenjena razmerja se bodo nekoč uravnovesila, razlike med svobodnimi in sužnji pa ni mogoče poglobiti. Prepada med sitimi in umirajočimi od lakote tudi ne. Povejte mi, kako se lahko še povečajo razlike med mogotcem in otrokom

sužnjem, ki zanj rije pod zemljo za redkimi kovinami, ki jih Kitajci vgrajujejo v naše telefone? Takšnih je trideset milijonov, kar je najbrž relativno manj kot v 19. stoletju, toda vsak tak otrok je sramota za vas, zame in za človeštvo. Skratka, tu so razlike absolutne in nepremostljive. Solženicin ima znani stavek o tem, da v sibirskem mrazu tisti notri in na toplem in oni zunaj nikoli ne bosta razumela drug drugega. Med njima ni stične točke, ker se njun položaj ne razlikuje samo abstraktno, v stopinjah Celzija, ampak te stopinje enemu od njiju narekujejo smrt. Revolucionarji so si prizadevali spremeniti podatek o tem, kdo od njiju bo umrl. To je začasno nekoliko spremenilo položaj, ampak na koncu še vedno prej umre tisti, ki je zunaj.

Forštner: Duh sodobnega sveta je dejansko vse bližje temačnemu srednjemu veku, ki je zatiral človeka, njegovo miselnost in umetnost in je v središče postavljaj Boga, medtem ko se danes svet vrti okoli denarja oziroma mu vlada kapital. Kam po vašem mnenju vse to vodi?

Strojan: V negotovost. V zdajšnjem trenutku si ne moremo dosti pomagati z zgodovinskimi primerjavami oziroma je ta pomoč precej omejena, še zlasti če pri primerjavah nismo natančni. Srednji vek ni bil samo temačno obdobje. Temačno ga imenujemo, ker gre tu v bistvu za prevod besede "obskurno", torej takšno, da o njem malo vemo. To velja zlasti za čas po propadu Rima in pred vzponom Bizanca in arabske kulture v Španiji in drugod. Toda zgodnji srednji vek je tudi čas velikih sprememb, selitev narodov, ustanovitve frankovske države, vikinške Rusije, Poljske itd., čas razcveta t. i. karolinške renesanse in nagel razvoj mnogih kulturnih središč na vzhodu in zahodu, vključno s samostani, knjižnicami, šolami in drugimi visokimi institucijami znanja. Kar zadeva slednje je bila tu Cerkev gotovo pomemben in najnaprednejši dejavnik. Ponekod celo edini tak dejavnik in o kakšnem mračnjaštvu tu ne more biti govora. Vloga Cerkve se je spremenila šele veliko pozneje.

Forštner: Srednjemu veku je sledil humanizem, ki je fevdalno-cerkveni ideologiji postavil alternativo z novim optimističnim pogledom na svet in postavil v ospredje človeka, znanje, čutno dožemanje sveta in lepoto. Verjamete, da bo tudi dobi t. i. megakapitalizma, v kateri živimo in ki človeštvo vse hitreje vodi v pogubo, sledil nekakšen preporod, ali je optimizem danes utopija?

Strojan: Jaz ne verjamem ničesar. Tudi v preporod, tj. v še eno renesanso duha ne. V srednjem veku so bile tri renesanse, z zadnjo se začenja novi vek, doba znanosti in tehnologije, in ne vem, renesansa česa bi lahko bil naslednji preporod. Neznanja in tehnološke zaostalosti? Kljub temu so ga v moji mladosti, v času t. i. *new agea* mnogi napovedovali, nekateri to še zmeraj počnejo. Ko mi nekdo začne pripovedovati takšne stvari, je moje prvo vprašanje, kako on/ona to ve. Po drugi strani pa utopije potrebujemo, nekako tako, kot potrebujemo tudi distopije. Gauguinova vprašanja *od kod smo, kaj smo in kam gremo* morajo biti v vsakem hipu vedno znova postavljena.

Forštner: Vrniva se k vaši poeziji in sodobni tehnologiji. Od leta 2014 je na spletu dosegljiva vaša prva e-knjiga *Vreme, kamni, krave* (2010). Kako to, da ste se odločili nekaj let po knjižnem izidu le-te svojo zadnjo pesniško zbirko objaviti še v elektronski obliki?

Strojan: Tega nisem objavil jaz. Me je kdo kaj vprašal, imam kakšno pogodbo? Ne da bi vedel.

Forštner: V virtualni knjižnici Slovenije, tj. COBISS-u, je navedeno, da je elektronski dostop do vaše pesniške zbirke omogočen na t. i. namenskih računalnikih v prostorih NUK, izposoditi ali kupiti pa jo je mogoče v spletni e-knjižnici in e-knjigarni Biblos Lib. Tudi o tem ne veste nič?

Strojan: Ne. Domnevam, da obstaja kak zakon ali predpis, ki to dopušča. Pisatelji in ustvarjalci smo zvečine v položaju tiste druge, manj svetle strani sveta in mnogim gre mnogo mnogo slabše kot meni. Tu je problem.

Forštner: Ste sicer ljubitelj in/ali zagret uporabnik novih tehnologij ali vas spravljajo v obup?

Strojan: Če samo seštejem strani, ki sem jih pogubil v hipertekstu ... Tudi v tej stvari sem popoln amater. Kamen, usnje, papir so prenesli tisočletja, zdajšnja tehnologija pa vzbuja vtis trenutne zadostitve potrebam. Uporabljam jo podobno kot večina, tako kot uporabljamo elektriko, ko prižgemo luč v kopalnici. Se pravi, tehnologije ne mislimo. Mislimi jo začnemo šele, ko crkne.

Forštner: V Sloveniji začnemo o marsičem premišljevali šele, ko »crkne«, ko ne funkcioniira več. A v preteklosti so se v kriznih in/ali prelomnih trenutkih vedno znova aktivirali umetniki in intelektualci, danes pa je njihov glas komaj še slišati. Zakaj ste potihnili? Ali ste bili morda celo utišani?

Strojan: Utišan? Seveda, kdo pa ni bil? V mojih časih je bilo tako, da so določeni pisatelji in kulturniki uživali privilegij, da so smeli povedati več od drugih. A samo do neke meje. Čim je šlo čez, je bilo dovoljenje preklicano. In te smo potem slavili. Ta meja se je z leti premikala, a to ni več pomembno. Glavni problem ni več širjenje svobode izraza v jeziku katere koli umetnosti, ampak lobotomizacija jezika.

Sicer pa, od kod vam ideja, da so pisatelji brez glasu, da so umolknili. Njihov glas je v romanih, v pesmih, dramah, esejih ... A to ne šteje? To nas kvalificira za ude te družbe. Obstajati moramo kot glas v množici beročih. Tu je naš pravi vpliv. To je odločilno.

Forštner: Na tem mestu seveda ne moremo mimo tega, da so se prav literati (tako rekoč edini) ostro odzvali na nedavni javni sežig knjige, medtem ko je večino slovenske javnosti to dejanje predvsem zabavalo, bistveno manj pa pretreslo oziroma se nad tem nihče ni pretirano zgražal. Kaj je po vašem mnenju bolj vredno obsojanja: samo dejanje ali apatičen (ne)odziv javnosti nanj?

Strojan: Gre za neumnost, ki pa je bila očitno izzvana. Med ljudmi ni sprožila reakcije, ker je šlo za nepomembno skupino, ki je uprizorila neki simbolični ritual, ki, hvala bogu, pri nas sicer ima neke zgodovinske paralele, nima pa globljih korenin. Če bi tam pokopavali pusta, bi bilo ljudi mnogo več. Vendar je stvar vseeno nevarna. Ne verjamem v spontanost simboličnih gest, ki so kulturološko brez tradicije in torej predstavljajo izreden dogodek. S tega stališča je obsodba pričakovana in se ji pridružujem.

Forštner: Pred tem so literarno srenjo močno razburile žičnate ograje, ki jih je Slovenija postavila na svoji južni meji in ki prav tako kot sežig knjige spominjajo na pretekle čase, ki so usodno zaznamovali človeštvo. Kako vi kot nekdanji predsednik in aktualni podpredsednik Slovenskega PEN, združenja, ki je pred drugo svetovno vojno uspešno posredovalo v obrambo pregnanih primorskih pisateljev in je

bilo med pobudniki prve mednarodne obsodbe fašizma in nacizma, komentirate postavitev le-teh?

Strojan: Ne razumem funkcije tega varnostnega pripomočka. Pred kom naj bi nas varoval in kako? Ne varuje nas pred nikomer, sramoti pa pred vsemi. Tudi če do neke mere lahko razumem stisko politikov v zvezi z mednarodnimi pritiski in strahovi dela njihovih volivcev, kot svoboden človek ne morem pristati na to, da bi živel za neko žico. Tega občutka sem se najedel že v kasarni kot vojak JLA in ga ne bom nikdar pozabil. Naj jo, prosim, čim prej zvijejo in pošljejo nazaj, od koder se je vzela. Dolgoročno bo od nje več škode kot koristi. Gre za regresijo Evrope v predpostavke, proti katerim je bila zgrajena.

Forštner: Kaj je pravzaprav poslanstvo združenja PEN? Kako bi ga vi opisali in kako pravzaprav deluje ta organizacija, kakšne pristojnosti sploh ima?

Strojan: Po moje še vedno to, kar je zapisano v ustanovni listini: da je namreč književnost dobrina, ki pripada vsem – to je, da ne sme (p)ostati privilegij samo nekaterih –, in da se pisatelji zavezujemo, da si bomo prizadevali za odpravo razrednega, rasnega in narodnega sovraštva. To dvojje se zdi na videz nepovezano, v resnici pa je globlino ustanovne ideje PEN prav v tej povezavi.

Forštner: Novi predsednik Slovenskega PEN Evald Flisar je ob izvolitvi opozoril, da so »v postsocialističnih državah pisateljska društva razpadla po političnih linijah« in da so »tudi pri nas stranke pričakovale, da bodo lahko prek društva lansirale svoje politične ideje«. Ste se v svojem mandatu pogosto soočali s t. i. političnimi pritiski in kako ste se odz(i)vali nanje?

Strojan: Ne, s političnimi pritiski ne. Z nekaterimi dejstvi in ravnanji, ki so bila mogoče posledica političnih pritiskov, pa vsekakor. Poskušal sem se odzivati premišljeno in strpno, zmeraj pa po pravilu *audiat et altera pars*.

Forštner: Bi si upali biti bolj konkretni glede omenjenih »dejstev in ravnanj«? Prepričana sem, da naše bralce to zelo zanima.

Strojan: No, tipičen primer je bila izključitev Janeza Janše. Razumel sem, zakaj so mu nekateri od mojih kolegov gorki. Zadeve zaradi bolezni nekaj časa nisem mogel podrobno spremljati, vendar sem lahko pozneje prebral izjave in časopisne laži, zaradi katerih so šli tudi meni lasje pokonci. A tudi mi se takrat nismo ravno izkazali. Razdelili smo se v množici levih in desnih, videti je bilo, kot da smo pristali na podrejeno vlogo v političnem diskurzu. Hvala bogu je večino kmalu srečala pamet, ali pa so bili pametni že prej, pa jih ni bilo dovolj slišati. Vsekakor so mi pomagali, da smo obdržali združenje nad vodo. PEN namreč mora biti politično in nazorsko pluralen, drugačen je brez smisla.

Forštner: Novi predsednik PEN je povedal tudi, da se to združenje vse od svoje ustanovitve »bori proti krivicam, za svobodo govora, za zatiranje avtorje«. Kaj so po vaših izkušnjah danes največje krivice, ki se dogajajo v Sloveniji in po svetu, oziroma katere pravice in na kakšen način so najpogostejše kršene?

Strojan: Za vsakega je najhujša krivica tista, ki se mu dogaja ali zanjo misli, da se mu je zgodila. Nasilje zoper osebnost, zdravje, svobodo. Sodne krivice, zatiranje vesti, onemogočanje pravice do enakopravnosti z drugimi, pri nas zlasti pravice do dela in izobrazbe. To sta splošni pravici, ki povezujeta ljudi za prihodnost. Če sta privilegij, potem se takoj postavi vprašanje, čigav.

Privilegij je po definiciji pravica zgolj nekaterih in pomeni posledično izključitev drugih. Orodje tu že spominja na cilj, to vemo iz preteklih izkušenj, v primeru pisateljev in ustvarjalcev sta to najprej izolacija in osamitev. Kot je nasilje orodje za doseganje tega cilja, je besedno nasilje način nagovarjanja k njemu in zanj. Takoj ga prepoznamo. Kdor ni z nami, je proti nam, prihodnost bo takšna in takšna, ali pa je ne bo – grožnje, vsiljevanje izključujočega mišljenja, hujskanje enega zoper drugega, enih zoper druge: poskus osamitve.

Forštner: Slovenski PEN, katerega prvi predsednik je bil Oton Župančič, bo letos praznoval že 80 let obstoja. Kako boste obeležili ta jubilej?

Strojan: Največ s knjigami, upam. V NUK-u bo razstava, to je gotovo. Radi bi priredili simpozij in izdali zbornik, imamo zamisli glede še

nekaterih prireditev in izdaj, a ni vse odvisno od naše volje. Najprej moramo zbrati denar za proslavljanje.

Forštner: »Svoj ugled in vlogo stičišča med vzhodom in zahodom« Slovenski PEN že več desetletij potrjuje in utrjuje predvsem s prireditvijo svetovnega kongresa PEN na Bledu. Bi nam ob koncu zaupali kakšno informacijo o letošnjem srečanju?

Strojan: Bom to raje prepustil novemu predsedniku in kolegom, ki vodijo priprave. Moja vloga je bolj konzultativne narave.